

INTRODUCCIÓ

El present article té com a finalitat el donar a conèixer els resultats de l'estudi d'una part dels capitells corintis de l'Arc de Berà, concretament els que corresponen al moment de la construcció del monument. La novetat que comporten les conclusions del nostre treball ⁽¹⁾, especialment pel que fa a la data tradicionalment acceptada per a la seva construcció, ens ha portat a avançar-ne els resultats. L'estudi de l'Arc de Berà, en tota la seva problemàtica, es troba en curs de realització.

L'Arc de Berà (Llám. 1) és un dels monuments d'època romana més conegut de les nostres terres, entre altres raons, pel fet de trobar-se en una via de comunicació molt transitada, situació que l'hi ha valgut ésser objecte d'atenció des de molt antic. El coneixement que el gran públic té en general del monument es troba en franca contradicció amb el coneixement que en tenim a nivell científic. Si bé pot semblar sorprenent, no hi ha cap estudi sistemàtic ⁽²⁾ de l'Arc de Berà que, per tant, hem d'incloure en el conjunt de monuments d'època romana que, malgrat la seva importància, no han estat mai degudament estudiats.

Tradicionalment s'ha acceptat la teoria que l'Arc de Berà fou erigit pels hereus de Luci Licini Sura, general de Trajà, per tal de donar compliment a les disposicions testamentàries d'aquell. L'argument fonamental que ha donat peu a l'existència d'aquesta hipòtesis és el coneixement, documentat des del segle XVI, de l'existència d'una inscripció en el fris del monument; la transcripció de la qual és ⁽³⁾: EX TESTAMENTO L LICINI L F SERG SVRAE CONSACRATVM.

S'ha associat, doncs, la data de la inscripció —primer quart del segle II— amb la construcció del monument.

Les primeres notícies escrites referents a l'Arc de Berà es remonten a principis del segle XVI; els humanistes catalans i estrangers que tingueren ocasió de contemplar el monument (Mariangelo Accursio, Lluís Ponç d'Icard, Antonio Agustín, Pere Anton Beuter, Jeroni Pujades, etc.) ⁽⁴⁾, en deixaren constància en els seus manuscrits, oferint-nos una informació de gran importància per al coneixement de l'edifici i, en especial, del seu aspecte original. En aquest sentit són també de gran utilitat els gravats realitzats pels viatgers del segle XVIII (Henry de Swinburn, Alexandre de Laborde) i la descripció feta pel pare Flórez en la seva *España Sagrada* ⁽⁵⁾.

A mesura que avancem en el temps són més freqüents les reproduccions i les notícies de l'Arc de Berà, la relació de les quals seria molt extensa i inadequada per a una introducció com aquesta. L'anàlisi de les dades proporcionades per tots aquests autors ens permet seguir l'evolució del monument des de principis del segle XIX fins als nostres dies. Evolució que ens permet valorar fins a quin punt l'aspecte del monument actual es correspon al que presentava originàriament.

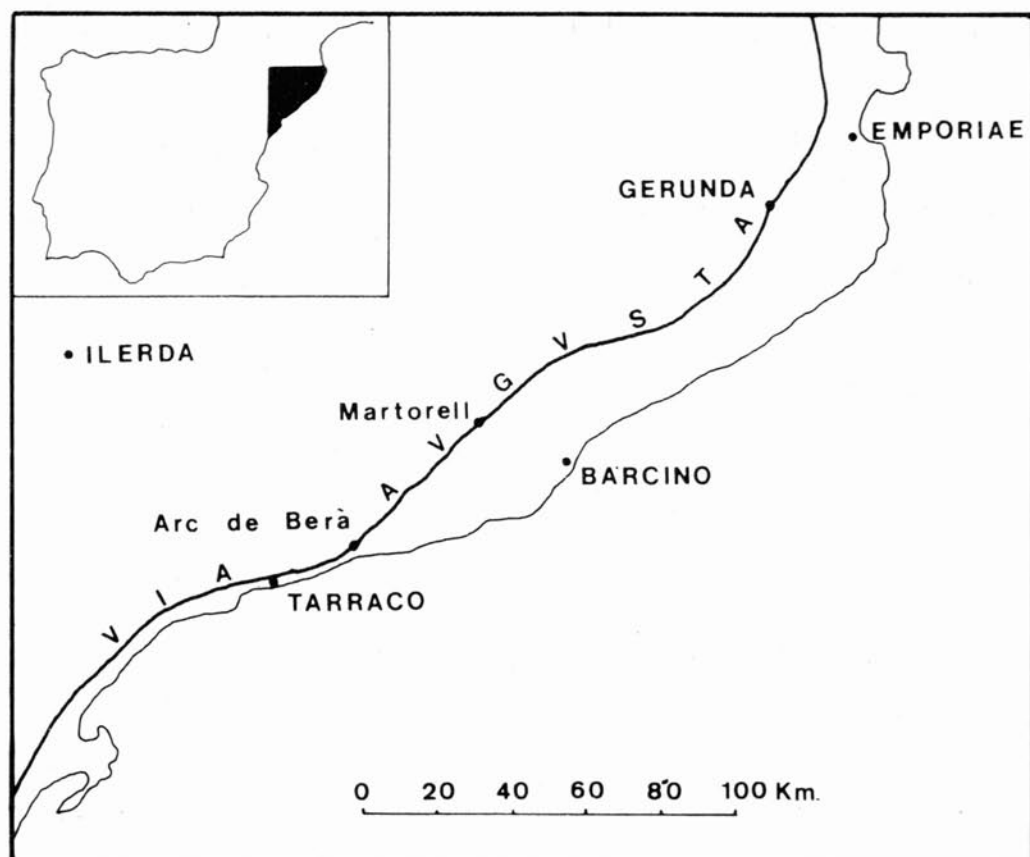
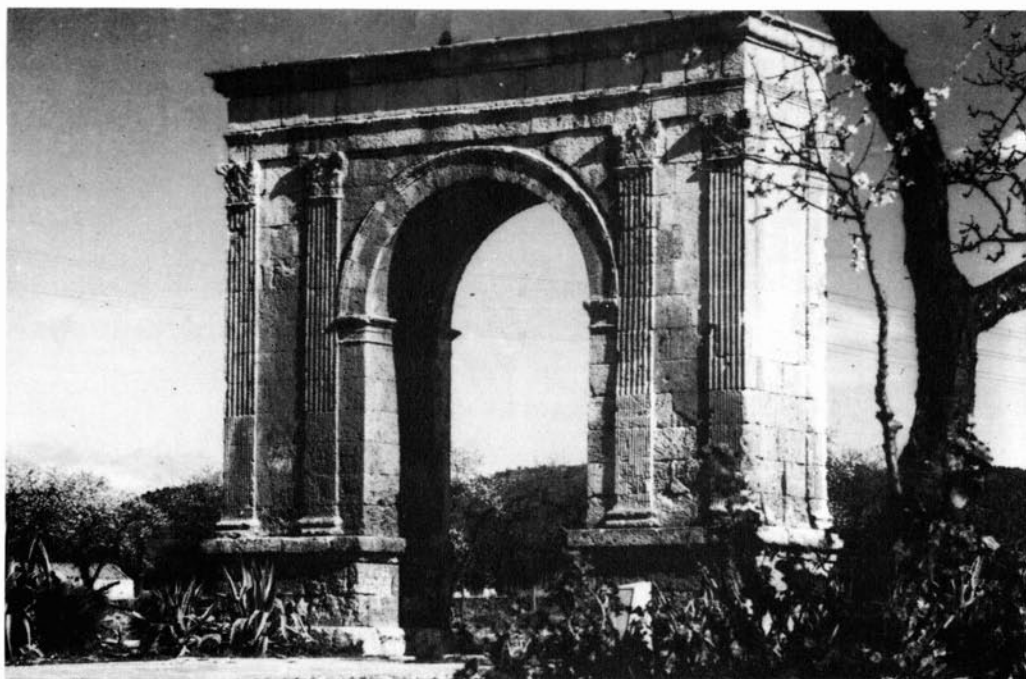

Figura 1. Situació de l'Arc de Berà. (Roda de Berà, Tarragonès).

Al llarg dels darrers segles, l'Arc de Berà ha sigut objecte de diverses intervencions que, unes més que altres, han modificat el seu aspecte de forma important. La primera restauració coneguda tingué lloc a finals del segle XVIII i consistí en la consolidació, entès aquest terme de forma àmplia, del pilar meridional de l'edifici que, per correspondre a la banda de mar, estava més deteriorat.

De les iniciatives preses al llarg del segle XIX, la més important i que suposà una alteració substancial de l'arc, fou la de 1840, ocasió en la que les velles pedres de l'edifici sofriren els efectes dels aconteixements polítics i, un cop "restaurat" el monument, es dedicà a la reina Isabel II i al General Espartero. Els treballs consistiren en la substitució dels elements encara existents de la cornisa i de l'àtic original per una nova coronació, que és la que actualment encara podem contemplar. Al fris es varen col·locar dues inscripcions —una a cada costat—, sobre lloses de marbre, commemoratives de l'efemèrides i les restes de l'antiga inscripció romana de Licini Sura passaren a l'arquitrav de la façana Nord-Est. Molt pocs anys després s'intentà esmenar l'atemptat, que ja aleshores va suscitar diverses queixes, tot retirant les plaques de marbre amb la corresponent inscripció.

L'any 1936 —arrel de la sublevació militar del General Franco—, per tal de bloquejar la carretera que encara passava per sota l'arc, fou col·locada una càrrega explosiva que, en esclatar, malmeté tota la part interior del pilar meridional. Les obres de restauració, que s'iniciaren el mateix any, foren promogudes pel Servei de Monuments de la Generalitat de Catalunya.

Làmina I. L'Arc de Berà des del Sud-Oest. (Foto Raymond).

A partir de l'anàlisi del monument en el seu estat actual i especialment dels capitells que coronen cada una de les vuit pilastres (quatre de senzilles i quatre d'angle) hem pogut determinar l'existència de tres tipus de capitells que, si bé presenten el mateix esquema compositiu, estan treballats amb tècnica molt diversa. El relacionar el resultat de l'anàlisi del monument, tal i com es conserva els nostres dies, amb la documentació antiga ens ha permès determinar que només quatre capitells són d'època romana, mentre que els quatre restants corresponen a la restauració de finals del XVIII (tres) i a la de mitjans del segle XIX (un) (Fig. 2).

Els tres capitells realitzats a finals del segle XVIII són una còpia molt exacta dels d'època romana, estan fets amb el mateix tipus de pedra arenisca i només es distingeixen del originals pel fet d'estar esculptits en un sol bloc de pedra; són obra de l'escultor Vicenç Roig (Tarragona, 1765-1837). Els capitells d'aquesta fase són els del pilar meridional de l'edifici, exceptuant el de la pilastra esquerra de la façana Sud-Oest, que és original. Una petita part d'aquest darrer capitell és també del XVIII. Exponent de la cura posada en aquesta restauració és el fet que els capitells foren tractats amb àcid per tal que presentessin un aspecte similar als originals, ja aleshores força degradats.

L'únic capitell fet el segle XIX és el de l'angle del pilar Nord de la façana Nord-Est. Es tracta d'una còpia molt esquemàtica dels capitells originals, els elements decoratius presenten petites variants formals i destaca la manca de relleu, element característic dels de les dues fases anteriors. Curiosament aquest capitell està esculpit en diversos blocs de pedra, al igual que els d'època romana.

Passem, doncs, seguidament, a estudiar els quatre capitells —tres de pilastra i un de pilastra d'angle— (Fig. 2) que corresponen al primer dels tres tipus indivi-

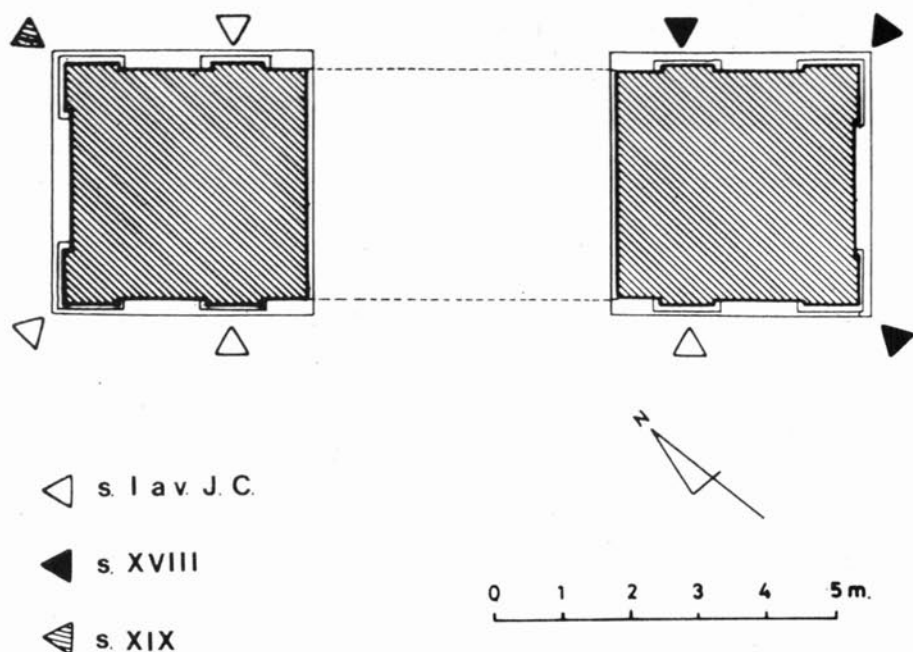

Figura 2. Planta de l'Arc de Berà amb indicació de la cronologia dels capitells.

dualitzats i que són els més antics. Estan fets amb pedra arenisca, probablement d'una pedrera molt pròxima situada dins del terme de Roda de Berà, i per les característiques d'aquesta pedra així com per la situació del monument, pròxim al mar, es troben força deteriorats. Els tres capitells senzills estan treballats en tres blocs cadascun. Un bloc superior, en el qual s'ha esculpit quasi bé tot el capitell, i dos blocs inferiors, en els quals trobem la meitat de les fulles d'acant de la primera corona, l'apòfisi i l'astràgal —que separen el capitell de la pilastra— i la part superior d'aquesta. El capitell d'angle està també esculpit en tres blocs, amb una divisió similar.

DESCRIPCIÓ (Làmin. II)

Es tracta de capitells de pilastra i per tant plans ⁽⁶⁾, del tipus corinti normal; les dues corones de fulles d'acant ocupen la meitat inferior del capitell. El límit entre capitell i pilastra està marcat per una motllura convexa —astràgal— i un llisstell —apòfisi—.

La primera corona —la inferior— consta de dues fulles d'acant de cinc lòbuls articulats en quatre fulletes cadascun. La segona corona té tres fulles d'acant de les mateixes característiques, una central i dues laterals, que coincideixen amb els angles del capitell. Els lòbuls centrals de les fulles de la segona corona presenten un relleu més pronunciat i superen una mica l'alçada dels caulicles. Les fulles d'acant són de forma lanceolada i les zones d'ombra són triangulars i en forma de llàgrima, tot plegat força naturalistes. Les fulletes del lòbul superior de les fulles d'acant de la primera corona es sobreposen a les fulletes del lòbul inferior de les fulles d'acant de la segona corona.

Làmina II. Capitell de la pilastra dreta del pilar Nord de la façana Sud-Oest de l'Arc de Berà.
Es tracta del capitell original en millor estat de conservació. (Foto Raymond).

Els caulicles es recolzen directament sobre la part superior de les fulles d'acant de la primera corona, de tal manera que els lòbuls de les fulles d'acant de la segona corona no es toquen. Estan lleugerament inclinats cap als costats i presenten una decoració a base de cintes curvilínies en espiral; la coronació dels caulicles està formada per un bocellet i un llistell sense decorar.

Dels caulicles neixen les fulles del calze que són fulles d'acant de tres lòbuls de quatre fulletes. Les fulles exteriors del calze són més grans que les interiors, que no es toquen, ja que queden separades per la tija de la flor de l'àbac. Les zones d'ombra de les fulles del calze són en forma de llàgrima i triangulars.

De l'interior del calze neixen les hèlices i les volutes, formades per cintes lleugerament cònques amb una incisió que marca el seu límit exterior. La diferència de mesura entre les hèlices i les volutes és força remarcable; la part superior de l'hèlice només arriba a l'alçada del centre de l'espiral de la voluta. En l'espai del *kalathos* que queda entre les hèlices i les volutes, trobem una petita flor de quatre pètals cordiformes i botó central. Aquesta flor està envoltada per una tija que neix d'un petit calze, format per dues fulletes de costat i una petita tija que es troba sota la flor i en el punt de contacte entre l'hèlice i la voluta. De la tija que envolta la flor, entre aquesta i la voluta, neix un segon element vegetal, avui perdut.

Molt poc podem dir de l'àbac i del llavi del *kalathos* ja que, per ésser les parts més exposades, es troben molt deteriorats. La flor de l'àbac té una llarga tija espiralada que neix directament del lòbul superior de la fulla d'acant central de la segona corona, sense que hi hagi petit calze. Les hèlices no s'arriben a tocar mai i estan completament separades per la tija de la flor de l'àbac; aquesta flor té forma ovalada i està envoltada per una corona de fulles.

ESTUDI COMPARATIU

Els capitells romans de l'Arc de Berà corresponen, pel conjunt de les seves característiques formals, al tipus que s'ha vingut a denominar corinti normal ⁽⁷⁾. Aquest tipus de capitells si bé mantenen una sèrie de constants des d'època tardo-republicana fins a finals del segle III, també sofreixen una evolució en els seus elements i proporcions. Passem doncs a veure les possibilitats que ofereix l'anàlisi comparativa dels elements que els configuren.

Les fulles d'acant de la primera i segona corona ocupen la meitat de l'alçada del capitell, característica pròpia dels d'època augustea ja que, posteriorment —a finals del segle I— les coronas d'acant guanyaran en altura ⁽⁸⁾. Formalment les fulles d'acant corresponen a les de tipus grec, de lòbuls lanceolats, típiques de les manufactures republicanes ⁽⁹⁾. Les zones d'ombra, com hem vist, són predominantment en forma de llàgrima i presenten una certa inclinació; aquesta és una característica de finals del segle I a. C., moment en el que les zones d'ombra circulars i triangulars —aquestes darreres també les trobem a l'Arc de Berà— es substitueixen per formes ovals que configuren les zones més accentuades de la fulla ⁽¹⁰⁾.

La decoració dels caulicles és la que presenten els capitells d'època augustea i de principis del període juli-claudi; en els exemplars de la segona meitat del segle I i del II, els caulicles es tracten amb solcs més profunds i estan rematats per una corona de sèpals ⁽¹¹⁾. Caulicles del mateix tipus que els de l'Arc de Berà els trobem als capitells del Temple d'Apolo a Circo ⁽¹²⁾. La disposició dels caulicles, lleugerament inclinats cap als costats, és freqüent durant tot el segle I i part del II, i no es fins a l'època de l'emperador Adrià que es disposen verticalment ⁽¹³⁾.

Si bé les volutes i les hèlices, formades per una cinta plana lleugerament còn-cava, les trobem a Ostia en exemplars d'època augustea i juli-clàudia ⁽¹⁴⁾; el paral·lel tipològicament més pròxim ens l'ofereixen les volutes i les hèlices d'un capitell d'època tardo-republicana, procedent del Teatre romà de Tarragona ⁽¹⁵⁾.

L'element fonamental per a l'estudi dels capitells que ens ocupen, és la flor de quatre pètals cordiformes i botó central que decora la zona lliure del *kalathos*, entre les volutes i les hèlices. Es tracta d'un element típic dels capitells del Segon Triumvirat i que perdurà en època augustea ⁽¹⁶⁾, essent especialment freqüent a Itàlia de l'any 40 al 20 a. C. ⁽¹⁷⁾. Aquest motiu floral fou incorporat posteriorment pels capitells d'ordre compost ⁽¹⁸⁾.

Capitells amb un motiu vegetal, generalment una flor, decorant l'espai entre les volutes i les hèlices els trobem a la Basílica Júlia, del 40-22 a. C. ⁽¹⁹⁾, al Temple del Diví Juli, del 29 a. C. ⁽²⁰⁾, al Temple d'Apolo Palatí, del 28 a. C. ⁽²¹⁾, al Museu d'Aquileia —un capitell de pilastra de finals del segle I a. C.— ⁽²²⁾ i als arcs de Rímini —del 27 a. C.— ⁽²³⁾, Aosta —del 25 a. C.— ⁽²⁴⁾ i Susa —9-8 a. C.— ⁽²⁵⁾.

Al nostre país no són molt nombrosos els capitells corintis normals d'època tardo-republicana però, quasi bé tots els coneguts, presenten aquest element decoratiu ⁽²⁶⁾. Un capitell conservat al Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona ⁽²⁷⁾ presenta, entre les volutes i les hèlices, dues flors de quatre pètals i botó central unides per una tija curvilínia, estilísticament molt pròxima a la dels capitells de l'Arc de Berà. Segons M. A. Gutiérrez, aquest capitell a Itàlia correspondria al Segon Triumvirat però a la Península Ibèrica no pot ésser anterior a August. Els capitells de tipus corinti-itàlic de l'anomenat Temple d'August de Barcelona ⁽²⁸⁾ presenten una flor de sis pètals, que també trobem en un capitell de pilastra conservat al Museu Arqueològic de Barcelona i atribuït a aquell edifici ⁽²⁹⁾.

Del conjunt de capitells corintis trobats a la ciutat de Tarragona, cinc tenen una roseta entre les volutes i les hèlices. Quatre d'aquests capitells procedeixen de l'àrea del Teatre romà i han estat datats en època tardo-republicana ⁽³⁰⁾, finals del segle I a. C. ⁽³¹⁾ i finals del segle I a. C.-principis del I ⁽³²⁾. Completa el conjunt un

capitell de pilastra que, si bé presenta aquest element decoratiu, té unes característiques estilístiques i formals completament diferents. M. Recasens el data a finals del segle III i creu que la flor entre les volutes i les hèlices és un motiu arcaïtzant ⁽³³⁾.

Complementen aquest grup de capitells els exemplars de Pamplona —mig-augusteu o tardo-augusteu— ⁽³⁴⁾, Burgos i Sòria —aquests últims de finals del segle I a. C.— ⁽³⁵⁾.

La flor de l'àbac dels capitells de l'Arc de Berà es troba força deteriorada i, per aquesta raó, no permet que s'en faci molts paral·lelismes. És característic però el fet de que la tija presenti una decoració en espiral i separi completament les dues hèlices, que no es toquen. Disposició similar presenten els capitells del Grup B del temple circular —dedicat a *Hercules Victor*— del Foro Boari de Roma, corresponents a una restauració de la primera meitat del segle I ⁽³⁶⁾. Capitells sense petit calze a la base de la tija de la flor de l'àbac, com és el cas dels que estudiem, els trobem al Temple de S. Angelo de Perugia ⁽³⁷⁾, d'època d'August.

CONCLUSIONS

De tot el que fins aquí hem exposat es desprèn que els capitells de l'Arc de Berà presenten uns bons paral·lelismes amb diversos exemplars de la segona meitat del segle I a. C. Hem vist també com l'element que ens aporta més informació de cara a atribuir una datació concreta a aquests capitells, és la presència de decoració floral en l'espai lliure del *kalathos*, entre les volutes i les hèlices. És un motiu típic dels capitells del Segon Triumvirat però que també, com hem vist, apareix en els d'època augustea. Aquest element decoratiu no el trobem ja en capitells del primer quart del segle I d. C., tals com els d'una sèrie d'arcs de triomf ben estudiats de la Provença (Tetrapylon de Cavaillon, arc de Carpentras, arc de Glanum i arc d'Orange) ⁽³⁸⁾. Aquest conjunt de capitells provençals presenten unes característiques formals més evolucionades que les de l'Arc de Berà i recolzen, per tant, la hipòtesi de que aquest sigui lleugerament més antic. Aquesta cronologia es veu confirmada per les característiques generals del capitell, que ens porten sempre cap a produccions de finals del segle I a. C.

El problema que comporta la desconexió existent entre la majoria de capitells hispànics i el seu contexte arqueològic, es reflexa en la necessitat d'establir la seva cronologia a partir de criteris estilístics. En utilitzar aquests criteris de datació apareix sovint el dubte de saber quin marge cronològic cal atribuir a l'arribada dels corrents artístics, des d'Itàlia fins a les nostres províncies; oblidant moltes vegades que aquest procés també es podria produir a la inversa. Aquest és l'argument que porta a M. A. Gutiérrez a situar el capitell del Museu d'Història de la Ciutat en època augustea si bé ella mateixa manifesta que a Itàlia correspondria al Segon Triumvirat ⁽³⁹⁾. Creiem que aquest és un argument que ens porta, molt sovint, a rebaixar cronologies de forma errònia.

Les excavacions realitzades al Fòrum d'Empúries l'estiu de 1982, posaren al descobert un capitell jònic arqueològicament datat en època augustea; curiosament algun dels elements d'aquest capitell es consideren, a Itàlia, posteriors ⁽⁴⁰⁾. No volem amb tot això negar la existència d'un període de temps entre la gènesi d'una moda o estil i la seva arribada a zones allunyades de la metròpoli, sinó advertir del perill que l'ús d'aquest argument de forma indiscriminada pot comportar. Puig i Cadafalch data els capitells de l'Arc de Berà a principis del segle II, en base a l'existència de la inscripció de Licini Sura ⁽⁴¹⁾, i establí un paral·lelisme entre aquests i els del Temple de Vic. Excavacions realitzades en els darrers anys han permès datar el Temple a finals del segle I-principis del II ⁽⁴²⁾ i els seus capitells, que no presenten cap analogia amb els de l'Arc de Berà, a l'últim decenni del segle I.

En base a tots els arguments fins ara exposats, considerem que els capitells de l'Arc de Berà corresponen al darrer quart del segle I a. C. Pensar que són de principis del segle II, en base a les dades proporcionades per la inscripció de Licini Sura, i argumentant que es tracta d'una producció arcaitzant, ho considerem del tot desencertat, especialment si tenim en compte que a Tarragona, a principis del segle II, s'esculpien capitells amb la mateixa tècnica que simultàniament s'utilitzava a la resta de l'Imperi ⁽⁴³⁾.

La datació atribuïda per nosaltres als capitells de l'Arc de Berà —darrer quart del segle I a. C.— planteja el problema de la datació del monument que, com sabem, tradicionalment s'ha situat en els primers anys del segle II, en base a les restes epigràfiques. La solució d'aquest problema és força complexa i ultrapassa la finalitat d'aquest article, no obstant això, anem a esboçar a grans trets la nostra hipòtesi.

La construcció de l'Arc de Berà s'ha de situar cronològicament en el mateix moment que els seus capitells, donat que formen una unitat estructural. Originàriament l'arc estava coronat per un àtic —les restes del qual es poden observar en gravats antics—, en el qual es trobava la inscripció explicativa del motiu pel qual fou construït. Aquest argument explicaria el fet de que els hereus de Luci Licini Sura col·loquessin la inscripció en el fris del monument i no a l'àtic, que hagués estat el més normal. El participi *consacratum* de la inscripció del segle II no s'ha de referir inexorablement a la construcció del monument i pot fer al·lusió, per exemple, a una restauració del mateix ⁽⁴⁴⁾.

Les característiques generals del monument havien cridat ja l'atenció d'alguns autors que el consideraven com un exemple d'arquitectura "arcaitzant". En aquest sentit destaquen les opinions de l'arquitecte Alfonso Jiménez que posà en dubte la cronologia donada al monument, manifestant que les seves característiques eren "típicas de una moda arquitectónica que, a partir del siglo IV a. C., tiene su punto álgido en los decenios anteriores al cambio de Era" ⁽⁴⁵⁾.

La construcció de l'Arc de Berà a finals del segle I a. C., tenint en compte que es tracta d'un arc territorial —tal i com els definí Frothingham ⁽⁴⁶⁾—, s'ha de relacionar ineludiblement amb la reforma administrativa endegada per August i concretament amb la remodelació de la Via Augusta ⁽⁴⁷⁾. La hipòtesi de que l'Arc de Berà fos erigit en ocasió de la remodelació d'aquesta via es veu recolzada també per l'existència de diversos arcs augusteus aixecats per idèntiques raons (Aosta, Susa, Rimini) ⁽⁴⁸⁾ i, entre altres arguments, per l'existència, epigràficament documentada, d'un altre arc augusteu en el punt en que la Via Augusta travessava els límits entre la *Tarraconensis* i la *Baetica* ⁽⁴⁹⁾.

Roma - Tarragona, novembre de 1983

NOTES

(1) La nostra estada a Roma el novembre de 1983, durant la qual varem fer aquest estudi, fou possible gràcies a una ajuda de la C.I.R.I.T. (Comissió Interdepartamental per a la Recerca i Innovació Tecnològica). Volem donar també les gràcies a la "Escuela Española de Historia y Arqueología en Roma" per la seva hospitalitat.

(2) Un lloable intent en aquest sentit fou el realitzat, a finals del segle passat, per Jaume RAMON VIDALES, *L'Arch de Barà*, Col. Lectura Popular, VIII, ps. 515-534 (Barcelona, 1894).

(3) C.I.L., II, 4282; ALFÖLDY 1975, ps. 406-407.

(4) ACCURSIUS. *Hisp.* XVII, 33; LI. PONC D'ICART, *Libro de las grandezas y cosas memorables de la metropolitana, insigne y famosa ciudad de Tarragona*, (Lleida, 1572) (2.a Ed., Lleida, 1887, ps. 317-318); A. AGUSTIN, *Diálogos de medallas, inscripciones y otras antigüedades*, Felipe Mey Ed. (Tarragona, 1587); P. A. BEUTER, *Primera parte de la crónica general de toda España y especialmente del reyno de Valencia* (Valencia, 1546), Lib. I, Cap. XX, Fol. LXV; J. PUJADES, *Crónica Universal del Principado de Catalunya*, c. 1600, 1.a part, t. III, Lib. IV, Cap. XXX.

(5) H. SWINBURN, *Travels through Spain, in the years 1775 and 1776*, (London, 1779), ps. 72-73, pl. IV; A. de LABORDE, *Voyage pittoresque et historique en Espagne*, (París, 1806), ps. 24-25, pl. XXXIX i XL; E. FLOREZ, *España Sagrada*, t. XXIV (Madrid, 1769), ps. 233-235.

(6) A efectes de descripció hem considerat el capitell de pilastra d'angle com la juxtaposició de dos capitells senzills.

(7) PENSABENE 1972, ps. 207-210; GUTIERREZ 1982, ps. 29-35.

(8) PENSABENE 1972, p. 207.

(9) GUTIERREZ 1982, p. 34.

(10) PENSABENE 1972, p. 208.

(11) *Ibid.*, ps. 209-217.

(12) STRONG, WARD PERKINS 1962, p. 16, f. 3.12.

(13) PENSABENE 1972, p. 209.

(14) *Ibid.*, p. 209.

(15) RECASENS 1979, p. 56, núm. 16, 1.14.

(16) KÄHLER 1939, p. 7 i ss.

(17) STRONG, WARD PERKINS 1962, p. 14; GLADISS 1972, p. 75.

(18) WARD PERKINS 1967.

(19) *Ibid.*, ps. 23-28.

(20) KÄHLER 1939, Beilage 2.8 i 2.9.

(21) HEILMEYER 1970, p. 37, L.6.1; BAUER 1967, f. 62.

(22) SCRINARI 1952, p. 28, núm. 16.

(23) DE MARIA 1979, ps. 73-91.

(24) *Ibid.*, p. 78, nota 17.

(25) FERRERO 1901; DE MARIA 1977, ps. 44-52.

(26) GUTIERREZ 1982, p. 31.

(27) *Ibid.*, p. 30, L.II.1.

(28) PUIG Y CADAFALECH, FALGUERA, GODAY 1909, ps. 197-203, f. 214; GUTIERREZ 1982, p. 28.

(29) El capitell de pilastra es troba a la Sala XXIV del Museu Arqueològic de Barcelona. La construcció d'aquest temple cal situar-la en època augustea antiga; agraïm aquesta informació al Sr. J. Oriol Granados. KÄHLER 1939, p. 18, Beilage 5.6 i 7.

(30) RECASENS 1979, p. 56, núm. 16, L.14.

(31) *Ibid.*, p. 56-57, núm. 17, L.15.

(32) *Ibid.*, p. 58, núm. 20, L.18 i p. 59, núm. 21, L.19.

(33) *Ibid.*, ps. 61-62, núm. 29, 1.26.

(34) GUTIERREZ 1982, p. 31, nota 44. Agraïm a M. A. Gutiérrez haver-nos facilitat la datació per ella atribuïda a aquest capitell.

- (35) GUTIERREZ 1981, ps. 301-303, L.I.1. i I.2.
- (36) RAKOB 1969, ps. 275-284, f. 4.
- (37) CENCIAIOLI 1977-78, p. 42, núm. 1, f.I.1.
- (38) GROS 1979, ps. 55-83.
- (39) GUTIERREZ 1982, p. 30.
- (40) AQUILUE, MAR, NOLLA, RUIZ DE ARBULO, SANMARTI 1984, p. 86.
- (41) PUIG I CADAVALCH, FALGUERA, GODAY 1909, p. 210.
- (42) MOLAS 1982, ps. 86-89.
- (43) RECASENS 1979, p. 61, núms. 26-27, Ls. 24-25.
- (44) Agraïm al Prof. G. Alföldy haver-nos confirmat aquesta suposició. Especialment interessant és la hipòtesi d'Isabel Rodà que atribueix a Luci Licini Sura la reforma de la Via Augusta, en l'exercici del seu càrrec de *IV Vir Viarum Curandarum*, a RODA 1970, p. 170.
- (45) JIMENEZ 1976, ps. 253-294, nota 167; JIMENEZ 1977, ps. 31-32. Mentre es trobava aquest article en premsa han aparegut dos treballs que considerem d'interès esmentar. En el discurs pronunciat pel Professor Th. Hauschild, en ésser investit Doctor Honoris Causa per la Universitat de Barcelona, el 3 de desembre de 1984, s'esmenta l'existència de decoració floral entre les volutes i les hèlices dels capitells de l'Arc de Berà, qualificant-se aquesta característica de típicament augustea (Th. Hauschild, *Monumentos romanos de Tarragona a la luz de los grabados antiguos*, Univ. de Barcelona, Tarragona, 1984, p. 21, nota 26). Per altra banda, en l'estudi d'Arturo Díaz Martos (*Capiteles corintios romanos de Hispania. Estudio-Catálogo*, Madrid, 1985), al analitzar els capitells de l'Arc de Berà es pren com a base de l'estudi un capitell corresponent a la restauració de principis del segle XIX. Malgrat que l'esmentat autor observa l'existència d'elements típics dels capitells del segle I a. C.; arriba a la conclusió de que "Las piezas del Arco de Bará o son arcaizantes o debemos colocarlas cronológicamente como mucho en la primera mitad del siglo I d. C.", p. 72.
- (46) FROTHINGHAM 1915. És absurd pensar que l'Arc de Berà assenyalaria el límit entre dues tribus ibèriques i tampoc podem pensar que marqués el límit del *pomerium* de la ciutat. Ens inclinem doncs a pensar que indicava el límit del *territorium* de la colònia.
- (47) En plena coincidència amb els resultats obtinguts en l'estudi del Pont de Martorell, la construcció del qual es situaria entre els anys 16/13 i 8 a. C., en relació amb la reforma de la Via Augusta. FABRE, MAYER, RODÀ 1984, p. 284. No estem d'acord amb aquests autors en que el Pont de Martorell marqués el límit entre *Tarraco* i *Barcino*; si bé el Pont delimitaria el *territorium* de *Barcino*, el de *Tarraco* estaria marcat per l'Arc de Berà.
- (48) DE MARIA 1979, ps. 73-91.
- (49) C.I.L., II, 4697, 4701, 4712, 4715, 4716 i 4721; GARCIA Y BELLIDO 1974, ps. 16-17.

BIBLIOGRAFIA

- ALFÖLDY 1975 G. ALFÖLDY: *Die Römischen Inschriften von Tarraco*, "Madrider Forschungen", 10 (Berlin, 1975).
- AQUILUE, MAR, NOLLA, RUIZ DE ARBULO, SANMARTI 1984 — J. AQUILUE, R. MAR, J. M. NOLLA, J. RUIZ DE ARBULO i E. SANMARTI: *El Fòrum romà d'Empúries*, "Monografies Emporitanes", VI (Barcelona, 1984).
- BAUER 1967 H. BAUER: *Das Kapitelle der Apollo Palatinus Tempel*, "Mitt. des Deuts. Archäo. Ins. Rom. Abt." 76, (Roma, 1967).
- CENCIAIOLI 1977-78 L. CENCIAIOLI: *I capitelli romani di Perugia*, "Studia Classica", I (Perugia, 1977-78), ps. 41-96.
- DE MARIA 1977 S. DE MARIA: *Apparato figurativo nell'arco onorario di Susa. Revisione critica del problema*, "Rivista di Archeologia" (1977), ps. 44-52.
- DE MARIA 1979 S. DE MARIA: *La porta augustea di Rimini nel quadro degli archi commemorativi coevi. Dati strutturali*, "Studi sull'arco onorario romano" (Roma, 1979), ps. 29-72.
- FABRE, MAYER, RODÀ 1984 G. FABRE, M. MAYER, I. RODÀ: *A propos du Pont du Martorell: La participation de l'armée à l'aménagement du réseau routier de la Tarraconaise orientale sous Auguste*, "Epigraphie Hispanique. Problèmes de Méthode et édition" (Paris, 1984), ps. 282-288.
- FERRERO 1901 E. FERRERO: *L'Arc d'Auguste à Suse*, (Torino, 1901).
- FROTHINGHAM 1915 A. L. FROTHINGHAM: *The Roman Territorial Arch*, "American Journal of Archaeology" XIX (1915).
- GARCIA Y BELLIDO 1974 A. GARCIA y BELLIDO: *Arcos honoríficos romanos en Hispania*, "Hispania Romana" (Roma, 1974) ps. 7-27.
- GLADISS 1972 A. V. GLADISS: *Der "Arc du Rhone" von Arles*, "Mitt. des Deuts. Archäo. Inst. Rom. Abt." 79 (Roma, 1972), ps. 17-87, Ls.26-52.
- GROS 1979 P. GROS: *Pour une chronologie des arcs de triomphe de Gaule Narbonnaise*, "Gallia" 37.1 (1979), ps. 55-83.
- GUTIERREZ 1981 M. A. GUTIERREZ BEHEMERID: *Cinco capiteles romanos en el Museo Numantino de Soria*, "Celtiberia" 62 (1981).

- GUTIERREZ 1982 M. A. GUTIERREZ BEHEMERID: *Sobre la sistematización del capitel corintio en la Península Ibérica*, "B.S.A.A." XLVIII (Valladolid, 1982), ps. 25-44.
- HEILMEYER 1970 W. D. HIELMEYER: *Korintische Normalkapitelle. Studien zur geschichte der Römischen Architekturdecoration*, "Mitt. des Deuts. Archäo. Inst. Rom. Abt." Supl. 16 (Roma, 1970).
- JIMENEZ 1976 A. JIMENEZ: *De Vitruvio a Vignola: Autoridad de la tradición*, "Habis" 6 (1976), ps. 253-294.
- JIMENEZ 1977 A. JIMENEZ: *Impresiones de un viaje a la Tarraconense*, "Bellas Artes" 58 (Madrid, 1977), ps. 29-34.
- KÄHLER 1939 H. KÄHLER: *Die Römischen Kapitelle des Rheingebietes*, "Romisch-Germanische Forschungen" 13 (Berlin, 1939).
- MOLAS 1982 D. MOLAS: *Els ausetans i la ciutat d'Ausa*, (Vic, 1982).
- PENSABENE 1972 P. PENSABENE: *I Capitelli*, "Scavi di Ostia" VII (Roma, 1972).
- PUIG Y CADAFALECH, FALGUERA, GODAY 1909 — J. PUIG Y CADAFALECH, A. FALGUERA, J. GODAY: *L'Arquitectura romànica a Catalunya* Vol. I, (Barcelona, 1909).
- RAKOB 1969 F. RAKOB: *Zum Rundtempel auf dem Forum Boarium in Rom*, "Archäologischer Anzeiger" 84 (1969), ps. 275-284.
- RECASENS 1979 M. RECASENS: *Los capiteles romanos del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona*, "Butlletí Arqueològic" Època V, Núm. 1. (Tarragona, 1979), ps. 43-143.
- RODÀ 1970 I. RODÀ: *Lucius Ilicinius Secundus, liberto de Lucius Lici-nius Sura*, "Pyrenae" 6 (Barcelona, 1970), ps. 167-183.
- SCRINARI 1952 V. SCRINARI: *I capitelli romani di Aquileia*, (Padova, 1952).
- STRONG, WARD PERKINS 1962 D. D. STRONG, J. B. WARD PERKINS: *The Temple of Castor in the Forum Romanum*, "P.B.S.R." XXX (Roma, 1962), ps. 1-30.
- WARD PERKINS 1967 J. B. WARD PERKINS: *An Early Augustean Capitel in the Forum Romanum*, "P.B.S.R." XXXV (Roma, 1967), ps. 23-28.